

Nederlandse vogelbescherming in de Eerste Wereldoorlog

Tom Sas

Toen in de zomer van 1914 verscheidene mogendheden elkaar de oorlog verklaarden en – zoals later zou blijken – de Eerste Wereldoorlog uitbrak, verklaarde de Nederlandse regering zich meteen neutraal. Om die neutraliteit kracht bij te zetten en te kunnen behouden werd op 1 augustus 1914 overgegaan tot de mobilisatie van de Nederlandse Land- en Zeemacht. Na een logistiek schouwspel van drie dagen waren op 4 augustus ruim tweehonderdduizend man bewapend en gestationeerd in de zogenoemde afwachtingsopstelling, ontworpen door de opperbevelhebber generaal C.J. Snijders (1852-1939) (Klinkert 2014). Het veldleger, dat bijna de helft van de legermacht besloeg, werd grotendeels gelegeerd in Zeeland, Noord-Brabant en Limburg. Voor de grensbewaking waren tienduizend man paraat. De forten van onder meer de Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam werden bemand door zeventigduizend man en er zaten twintigduizend man in opleidingscentra. Ondertussen bracht de marine de Nederlandse kusten en eilanden in staat van verdediging. Zaak was dat de Nederlandse neutraliteit naar alle kanten verdedigd kon worden. Op deze wijze bleef het Nederlandse leger viereneenhalf jaar lang paraat, waarbij het grootste deel van de gemobiliseerde soldaten zich bevond in de gebieden die door de militaire autoriteiten in Staat van Beleg waren verklaard. Voor de soldaten betekende het een lange periode van mobilisatie waarbij naast spaarzame verloven, verveling en het in orde brengen van de uitrusting, de tijd werd gevuld met eindeloze en inspannende oefeningen (Moeyes 2014). Het oefenterrein daarvoor waren de duinen, de heide en de velden in het Nederlandse landschap waar ook menige vogel zijn broedplaats had.

Zorgen over de vogelstand

Nederlandse natuurorganisaties maakten zich vanaf de zomer van 1914 zorgen over wat de gevolgen van de mobilisatie zouden zijn voor de Nederlandse flora en fauna. Het waren met name de Waddeneilanden die met een meer dan gemiddelde belangstelling in de gaten werden gehouden. Vooral de vogelpopulatie op het eiland Rottum leek kwetsbaar. Nadat in de eerste maanden het eiland was bewaakt door Nederlandse militairen, vestigde zich hier eind december 1914 een 135-koppig marinedetachement van het Korps Mariniers onder leiding van kapitein Romswinkel (Bouwmeester z.d. a). De legerleiding was zich ervan bewust dat de aanwezigheid van militairen in kwetsbare natuurgebieden schade zou kunnen opleveren. Naast de bewaking en oefeningen lag het gevaar op de loer dat soldaten de nesten van vogels niet ongemoeid zouden laten. Deze bewustwording leidde ertoe dat er in het voorjaar van

Gebieden in Staat van Beleg, uit: C.A. van Manen, *De Nederlandsche Overzee Trustmaatschappij: Middelpunt van verkeer en Onzijdig Nederland met het buitenland tijdens de Wereldoorlog 1914-1918* (s-Gravenhage 1935) 109.

Oefening onderofficieren, uit: J. Kooiman, *De Nederlandsche strijdmacht en hare mobilisatie in 1914* (Purmerend 1915) 347.

1915, in samenspraak met de commandant van de Stelling Den Helder, vice-admiraal N. ten Cate (1860-1942), onder wiens bevel de Waddeneilanden vielen, werd besloten om de manschappen die op Rottum gelegerd waren, voor te lichten omtrent vogelbescherming. Er ging een verzoek uit naar de secretaris van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, veldbioloog en natuurbeschermers Jac. P. Thijsse (1865-1945), 'om (...) een voordracht met lichtbeelden te doen houden, ten einde bij hen goede begrippen te vestigen omtrent vogelbescherming' (NRC 1915). Na overleg werd besloten J. Drijver (1886-1963), die eind 1913 als hulpsecretaris voor de vereniging was gaan werken en daarnaast in 1914 was toetreden tot de Nederlandsche Vereniging tot Bescherming van Vogels in de functie van ondersecretaris, de opdracht te geven naar het eiland Rottum af te reizen. Naast het geven van de voorlichting aan de aanwezige militairen was het bezoek aan het eiland erop gericht te bezien hoe het met de vogelstand gesteld was. Een verslag van de bevindingen van Drijver verscheen op 28 mei in het Algemeen Handelsblad onder de titel 'Bij den uitersten wachtpost aan de Noordzee'. Na een eerste verkenning van het eiland bezocht Drijver de Noordwestplaat waar zich een kolonie Zilvermeeuwen bevond. Het aantal net gemaakte nesten was overweldigend, maar voor complete legfels bleek het nog te vroeg. Vervolgens kreeg Drijver de gelegenheid de voogd van het eiland H. Toxopeus (1871-1957), die vanaf 1908 deze functie bekleedde, te ontmoeten.

Ondanks dat hij een zakcentje verdiende door het ter beschikking stellen van zijn schuren als onderdak voor de militairen, geloofde Drijver 'dat hij de overbevolking van zijn eiland slechts met leede oogen aanziet en dat hij even sterk als iemand anders verlangt naar het einde van de mobilisatie'. Samen met de voogd werd er over het eiland rondgelopen, waarbij geconstateerd werd dat de vogelstand in het afgelopen jaar te lijden had gehad. De afwezigheid van de grote zeezwaluwen (Grote Sterns) moest volgens Drijver te wijten zijn aan het groot aantal mensen op het eiland. Van onbehoorlijk gedrag van militairen, wat van invloed zou kunnen zijn op de vogelstand, werd geen melding gemaakt. Ter afsluiting van zijn bezoek hield Drijver 's avonds een voordracht in de kantine om de militairen enige begrippen omtrent de vogelbescherming bij te brengen. Ondanks dat de militaire autoriteiten hun goede wil hadden getoond en ondanks de inspanningen van Drijver, verschenen er in het najaar van 1915 in verscheidene Nederlandse tijdschriften en kranten de eerste alarmerende berichten over de schade die Nederlandse militairen aanrichtten aan de vogelstand. In de Nieuwe Tilburgsche Courant van 6 november 1915 werd een stuk van natuurjournalist A.B. Wigman (1891-1972) aangehaald uit het weekblad 'Buiten'. Onder de titel 'De zegeningen der mobilisatie' klaagde Wigman dat op het eiland Rottum '135 matrozen de ongemeen rijke vogelwereld absoluut te gronde hebben gericht'. Uit een schrijven van voogd Toxopeus citeerde Wigman dat 'de vo-

gels hier hebben dit jaar een ware nederlaag geleden; er is geen één eitje uitgebroed.... Allen zijn ze door de soldaten opgezocht'. Een kleine twee weken later verscheen een soortgelijk artikel in De Tijd waarbij ditmaal een stuk van Wigman uit Levende Natuur werd aangehaald (De Tijd 1915). Zijn betrokkenheid bij de vogels op Rottum bleek nogmaals aangezien Wigman aangaf dat 'tot mijn groot leedwezen de aldaar gedetacheerde 135 matrozen der Kon. Ned. Marine den eens zoo rijken vogelstand van het eilandje absoluut vernield hebben'. Naar aanleiding van deze berichtgeving verscheen eind november een artikel in Nieuwsblad van het Noorden, waarin uitgebreid op de kwestie werd ingegaan (Nieuwsblad van het Noorden, 1915). Als gevolg van de berichtgeving van Wigman werd in het artikel medegedeeld dat voor komend jaar de Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, onder wiens directe bescherming het eiland stond, en door de Nederlandse Ornithologische Vereniging pogingen zouden worden gedaan een herhaling te voorkomen. Daarnaast had de redactie een schrijven ontvangen van de adjudant van de opperbevelhebber luitenant-kolonel D. Merens (1874-1940), uit naam van Snijders. Hierin werd medegedeeld dat de gedane aantijgingen door Wigman reeds hadden geleid tot een onderzoek naar het optreden van de te Rottum gedetacheerde matrozen. Hieruit was gebleken dat 'de strengste orders zijn gegeven tot het beschermen van vogels gedurende de nest- en broeitijd (...); Dat daartoe zelfs het grootste deel van het eiland voor de militairen werd verboden; Dat door strenge controle aan die orden de hand is gehouden, zoodat het on-

mogelijk is dat door kwaadwillende militairen een enigszins belangrijke hoeveelheid eieren is geroofd'. Het mislukken van het broeden moest volgens het schrijven 'vermoedelijk (...) worden toegeschreven aan het feit dat een groot deel daarvan uitgebroed werd op een gedeelte van het eiland, dat bij een zeer hoogen vloed onder water is geloopt, terwijl ook de aanwezigheid van een betrekkelijk groot aantal menschen op het kleine eiland de rust aldaar heeft verstoord en de vogels heeft afgeschrikt zonder dat daarbij aan kwaadwilligheid mag worden gedacht'. Tot slot werd in het artikel melding gemaakt van een nuancering door voogd Toxopeus. Hij zou Wigman niet hebben medegedeeld dat de militairen de vogelwereld te gronde zouden hebben gericht. Toxopeus stelde geschreven te hebben dat 'de militairen nogal wat eieren hebben geraapt nadat de tijd waarin dit is toegestaan was verstreken'. Mariniers gaven echter in protest aan dat het de beide knechten van Toxopeus waren die de eieren raapten en verkochten aan de matrozen (Bouwmeester z.d. b). Met het artikel in het Nieuwsblad van het Noorden was de kous echter nog niet af. In december 1915 verscheen een uitgebreid artikel in het tijdschrift De Levende Natuur van de hand van de oprichter van het tijdschrift, het eerder genoemde bestuurslid Jac. P. Thijssse. Het artikel werd opgenomen in de Nieuwe Rotterdamsche Courant onder de wetenschappelijke berichten met als titel 'De vogelbescherming op de Noordzee-eilanden' (NRC 1915). Thijssse vestigde nogmaals de aandacht op het eiland Rottum waar 'de zooveel jaren met zorg en succes beschermde vogelbevolking (...) het slachtoffer is

De kustwacht aan het strand, uit: J. Kooiman, De Nederlandsche strijdmacht en hare mobilisatie in 1914 (Purmerend 1915) 610.

Dr. Jac. P. Thijssse vroeg in 1915 enkele malen aandacht voor de bedreigingen van de vogels op Rottum, waar onder andere de populatie Zilvermeeuwen in de knel dreigde te komen.
Foto: Hans Schouten.

geworden van de mobilisatie en door de op het eiland geplaatste soldaten is verdreven'. Volgens Thijssse had de militaire overheid zeker wel haar goede wil getoond maar dat had niet voorkomen dat de aanwezigheid van de militairen tot onheil had geleid: 'Het was dus wel onvermijdelijk, dat een groote hoeveelheid der broedplaatsen al reeds te gronde moest gaan, alleen door de aanwezigheid en bewegingen van bezetting, die ver over de honderd man sterk was'. Thijssse vreesde dat na het vertrek van de grote zeezwaluwen nu de Zilvermeeuwen wel eens het eiland zouden kunnen gaan verlaten. Mocht voor mei 1916 de vrede worden gesloten, dan zag Thijssse de zaak niet heel somber in. Dan zou het eiland na enige tijd weer vol met Zilvermeeuwen zitten.

Toen in het voorjaar van 1916 bleek dat de vredeswens van Thijssse vooralsnog geen werkelijkheid zou zijn, ondernam de Nederlandse Vereeniging tot Bescherming van Vogels een poging om de militaire autoriteiten er nogmaals van te doordringen de vogelbescherming ter harte te nemen, op Rottum, op de Waddeneilanden maar ook in de andere gebiedsdelen in Nederland waar de militairen waren samengetrokken. Er werd besloten om aan de bel te trekken bij de hoogste militaire instantie in het land, middels een brief aan de opperbevelhebber van het Nederlandse leger, generaal Snijders. Hierin werd hem verzocht zijn aandacht te vestigen op 'de nadeelige gevolgen aan het verontrusten van broedende vogels door militairen, die zich in dezen tijd meer dan in gewone jaren bevinden op eenza-

me plaatsen, waar vele vogelsoorten gewoon zijn te broeden' (Snijders 1916a). Het verzoek sloot naadloos aan bij de oprichtingsstatuten van de in 1899 opgerichte vereniging. In het derde lid was opgenomen dat de leden zich verbinden 'het aanleggen van verzamelingen van vogelnesten, eieren en andere dergelijke zaken anders dan in het belang van de wetenschap (...), zooveel mogelijk tegen te gaan' (Anonymus 1899). Snijders gaf in mei 1916 gehoor aan het verzoek van de vogelbescherming. Met als onderwerp 'Bescherming van nuttige vogels' richtte Snijders een communicé aan alle autoriteiten van Land- en Zee-macht: '(...) nodig ik u uit, de onder uw bevel staande commandanten van compagnieën, afdelingen, detachementen e.d. op te dragen hunne onderhebbende militairen te wijzen op het groote nut van vele vogels voor den land- en tuinbouw en in verband daarmee en met den broeitijd van vele diervogels, die thans is aangebroken, op de wenschelijkheid er zoveel voor te zorgen dat die broedende vogels niet onnodig worden gestoord en hunne eieren niet worden geraapt' (Snijders 1916b). Enkele weken later maakte Snijders een inspectie-reis langs de Waddeneilanden. Ondanks zijn getoonde betrokkenheid bij het wel en wee van de Nederlandse vogelstand, is het aannemelijk dat het doel van deze reis er meer in gelegen zal zijn geweest de kwaliteit van de Nederlandse landsverdediging, als onderdeel van de Nederlandse neutraliteitspolitiek in beeld te krijgen, dan te zien hoe het met de populatie van de Zilvermeeuwen en grote zeezwaluwen was gesteld.

Tot slot

Ondanks de beschreven initiatieven van natuurorganisaties en het gehoor dat hieraan werd gegeven door de militaire autoriteiten, was de Eerste Wereldoorlog een zware tijd voor vogels en hun bescherming in ons land. Naast de problemen als gevolg van de mobilisatie nam vanaf 1916 de (illegale) vogelexport ook nog toe en door voedselschaarste in het laatste oorlogsjaar 1918 werden (ook illegaal) veel vogels gevangen en extreem veel eieren geraapt (Saris 2007). Wigman stelde het al in *De Tijd* van 18 november 1915: 'Ook de vogelvrienden treft de gruwelijke oorlog zwaar'.

Over de auteur

Tom Sas (1980) is docent geschiedenis op het Ds. Piersoncollege te 's-Hertogenbosch. Daarnaast werkt hij als zelfstandig onderzoeker met als specialisme Nederland en de Eerste Wereldoorlog waarover hij met regelmaat publiceert.

Generaal Snijders, de opperbevelhebber van Land- en Zeemacht, op inspectie naar de Noordzee-eilanden; rechts naast den opperbevelhebber, de Vice-Admiraal Naudin ten Cate, links de Schout-bij-nacht W.C.J. Smit, chef van den staf der Marine, uit: *Katholieke Illustratie*, 17 juni 1916.

■ Drs. T.P. Sas, Arena 155, 5211 XV 's-Hertogenbosch, e-mail: t.p.sas@online.nl.

LITERATUUR:

Anonymus (1899): Uittreksel der Statuten van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Vogels te 's-Gravenhage, in: P.J. Bolleman van der Veen: *Enkele woorden tot allen, die belang stellen in de Natuur, of: de Nederlandsche vogelwet en het optreden van de mensch tegenover de vogels* (z.p. 1899).

Bouwmeester, E. (z.d. a): Rottumeroog in de mobilisatie 1914-1918, Bladz. 2 van het PDF-document op internet: <http://www.rotterdamroog.org/geschiedenis.html>.

Bouwmeester, E. (z.d. b): Rottumeroog in de mobilisatie 1914-1918, Bladz. 7 van het PDF-document op internet: <http://www.rotterdamroog.org/geschiedenis.html>.

De Tijd (1915): *De Tijd*, 18 november 1915.

Klinkert, W. (2014): C.J. Snijders (1852-1939). Met het geweer in de aanslag, in: **Klinkert, W., S. Kruizinga & P. Moeyes:** *Nederland neutraal. De Eerste Wereldoorlog 1914-1918*, bladzijde 79. Boom, Amsterdam.

Moeyes, P. (2014): *Buiten Schot. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog 1914-1918. De Arbeiderspers*, Amsterdam.

Nieuwsblad van het Noorden (1915): *Nieuwsblad van het Noorden*, 29 november 1915.

NRC (1915): *Nieuwe Rotterdamse Courant*, 17 december 1915.

Snijders, C.L. (1916a): Nationaal Archief, Den Haag, Hoofdkwartier Veldleger, nummer toegang 2.13.16, inventarisnummer 299. Snijders aan alle autoriteiten van Land- en Zeemacht, 17 mei 1916.

Snijders, C.L. (1916b): NL-HaNa, Hoofdkwartier Veldleger, 2.13.16, inv. nr. 299. Snijders aan alle autoriteiten van Land- en Zeemacht, 17 mei 1916.

Saris, F.J.A. (2007): *Een eeuw vogels beschermen*. Bladz. 44-46. KNNV Uitgeverij, Zeist.